

crkva u svijetu

PRINOSI

MALRAUX I LJUDSKA SUDBINA — TRAŽENJE ANTI-SUDBINE

Drago Šimundža

»Ne zanimam se za se...«

Autor *Ljudske sudbine*, André Malraux, nezadovoljan ljudskim položajem i sudbinskim udesom, mijenjao je brojna zvanja i zanimanja i kao pisac kretao se po širokom području iskustva i metafizike — od doživljenog romana i revolucionarnih tema, preko historijske uvjetovanosti do estetskih analiza i filozofije umjetnosti — s dubokom željom u duši da otkrije čovjeku, što autentičnije, okrutnost njegove sudbine i pokaže mu izlaz, put — u anti-sudbinu.

Avanturist. Otkrivač Azije i optužitelj Zapada; ljubitelj Istoka i poklonik istočnih kultura. Nosilac neumoljive borbe za oslobođenje društva od izrabljivača i čovjeka od njegove sudbine; vjerovnik volje i akcije; pobornik prevrata i glasnik novog humanizma. Tumač poniženih i zlostavljenih. Poneseni revolucionar. Borac za Kinesku slobodu i oslobođenje Azije; pristaša kuomintanga, simpatizer kineskih komunista. Ustaničnik u Burmi za pravo naroda, partizan španjolskog rata, protivnik fašizma, komandant Pokreta otpora. — Marksistički pisac bez iskrena pristajanja uz marksizam; građanski mislilac, pristaša revolucionarnih ideja. Autor »najlucidnijeg između dvanaest najboljih romana iz prve polovice našega stoljeća« bez Nobelove nagrade; strastveni kozmopolit rijetke ljubavi prema svojoj domovini. Nestašan arheolog, optužen za krađu spomenika; zamoren književnik, misaon historik, svjedok događaja, dubok meditator i vrstan esteta; tumač ljudske sudbine i »neminovnog udesa«, zatočenik tragične svijesti, prorok beznađa, preteča egzistencijalizma, glasnik anti-sudbine; polihistor i, konačno, ministar Pete republike, degolist i pokrovitelj kulture... — André Malraux je bio spreman da se 1971., u svojoj sedamdesetoj godini, tvorno bori za Bangladeš.

Sve je to, međutim, dugi niz avantura, oplođenih, dakako, veličinom duha i osmišljenih uvijek lucidnošću rijetka genija. U svom većem dijelu taj

niz životnih dogodovština čini se i jest nedorečena, iako uvijek dobro odigrana uloga francuskog književnika, sporedno zvanje Andréa Malrauxa. U svojoj cjelini, međutim, biografija našeg autora odaje silno bogatstvo iskustva i doživljaja, jedinstvo misli i ostvarenja. Život je to, misao i djelo satkani od plodnih pustolovina, neumorna rada i smišljenih istraživanja. Misao i akcija, povezane i nerazdvojive, tkaju zajedničku potku Malrauxova djela i života. Temeljna ideja, prisutna u dijelovima i cjelini, poznata pod pojmom anti-sudbine, predstavlja životni poziv i pravo zvanje Andréa Malrauxa. U tome je nenadmašiv. Njegov buran život i golemi opus dijela zajedničku sudbinu, ogledaju se i dopunjuju u mozaičkim fragmentima događaja i misli, isprepliću se sudbinskim idejama i avanturom, propinju se zajednički i svjedoče o neodjeljivom jedinstvu idejnog i praktičnog — uvijek teže za istim ciljem: za prevlašću nad ljudskom sudbinom.

Čudan je bio životni put tog nemirnog talenta. Teško mu je naći premca u čitavoj svjetskoj literaturi. Tako plodno i smišljeno malo je tko znao iskoristiti svoj život i svoje iskustvo. Godinu dana mlađi od našeg stoljeća, Malraux je obišao gotovo sve meridijane i paralele; našao se, nemiran, u svim misaonim i fizičkim borbama tog dugog razdoblja; proučio je prošlost kao malo tko u povijesti, okrenuo se prema budućnosti i naslutio nove oblike ljudskog društva; zanimao se uvijek za opće interese i neumorno tražio zajedničku anti-sudbinu. U poslijeratnom periodu i on se, međutim, djelomično zaustavio. U želji da spasi Francusku priklonio se de Gaulleu i posvetio znanstvenom radu u proučavanju kultura i povijesti umjetnosti. Na užem književnom području odavno je presahnuo. Književnik i političar, upustio se 1967. u jedan novi sloj svoga djela; no i tada je ostao zagonetan. Umjesto memoara napisao je Antimemoare. »Nije mi važno ono što je samo meni važno«, piše on. »Ne zanimam se za se«, u bilo kojem čovjeku zanima me ljudska sudbina.« — Ta Malrauxova deviza nazočna je u čitavu njegovu djelu.

»Evo dječaka koji draži svijet...«

Unuk samoubojice i sin samoubojice, Malraux, ponesen u svojim mislima, nije se odlučio na samo-ubojstvo nego na samo-progonstvo. Otkrivši vrlo rano zakone »tragične svijesti« i spoznavši skučenost ljudskog položaja, on se sam osudio na »izgon« i »progonstvo«. Nezadovoljan našom ograničenom rasom i ljudskim udesom, tražio je »izlaz« u stalnoj borbi i nemiru. Položaj života i tragična svijest sile nas na to, mislio je Malraux. Naša je prava sudbina, zaključio je, bježanje iz sudbine u anti-sudbinu. Zato će on punih pedeset godina suprotstavljati čovjeka slobode tragičnom čovjeku sudbine. Ta mučna filozofija, puna borbe i samopouzdanja, ponijet će našega pisca kroz život.

Uočivši odmah zatvorenost evropske misli i kulture, Malraux je zarana postao kozmopolit, buntovan i nemiran, zabrinut za čovjeka. Njegova je domovina bila u »idejama«, u nedostiživoj zajednici društvenog predanja i borbe protiv »apsurdna društva« i ontičkih okvira ljudske rase. »Odvajnost je također domovina«, izjavit će otvoreno jedan junak u Nadi. Pri takvu shvaćanju, Malraux bez oklijevanja napušta Evropu

i stupa u Aziju, da poslije Romainsova unanimiteta koji na njemu nije ostavio traga, otkriva ljudsko zajedništvo u istovjetnosti ljudskog položaja, teškom stanju i kletu udesu, i u neodoljivom jedinstvu borbe i traženja da se nadiđu. Azija će tako, sa svojom bijedom i siromaštvom, ponižena i prevarena, osuđena od društva i sudbine, progovoriti u duši Malrauxa o zajedničkoj sudbini čovjeka kroz sudbinu svojih patnika. Bit će to novo svjedočanstvo mladomu Malrauxu da je ljudski život »progon i zaborav«, a naša sudbina podla i neprihvatljiva. Tragična svijest naći će tu svoju nepokolebljivu potporu i Malraux će ubrzo samouvjerljivo pozvati čovjeka da traži svoj smisao u anti-sudbini.

Razmišljajući o čovjeku i njegovu udesu u poratnim prilikama nemirne Evrope, dvadesetih godina našega stoljeća, Malraux se susreo s avetinjskim krikovima staroga fatuma i tamnim ždrijelom novog ništavila. U svom svemiru bez Boga, on se nije imao na što osloniti već na čovjeka i njegovu volju. Kako je već prije zaključio da je život avantura bez sadržaja, on će pokušati najprije da životnu prazninu ispuni događajima. Pustolovina i borba postale su prvi medij. Zatim je slijedio eksperimenat, pokušaj da se sudbina nadiđe i promijeni. Volja i akcija trebale su izvršiti tu zadaću. Misao i praksa tekle su usporedo u Malrauxovu životu. Prije Sartreova egzistencijalizma i Camuseva apsurdna trebalo je, dakle, nadići sebe i svoj položaj, ostvariti sebe u datoj praznini. Duboki bezdan tjeskobe progovorio je odmah krutim realizmom u Malrauxovoj duši, ali silna čežnja za prevlašću nad ljudskim udesom obećavala je izlaz u dvostrukom revoltu: istodobno protiv društvenih struktura i ograničene sudbine čovjeka. Trebalo je pronaći rješenje kako osloboditi čovjeka od povijesne i ontičke uvjetovanosti. To oslobođenje povratilo bi čovjeku povjerenje u se, stavilo bi njegovu sudbinu, sad zapravo anti-sudbinu, u njegove ruke. Ispovijedajući tako opće načelo bezmislenosti i tragike ljudskog položaja i rase, Malraux je istodobno ustao protiv toga stanja. Čovjek se ne može, prihvaća on, pomiriti s onim što jest. Da bi nadvladao tragiku i skučenost, on mora prijeći u akciju i ostvariti sebe izvan okvira datosti i uslovljenosti koje mu je pripremio ljudski položaj. — U potpunom heroizmu i svjesnom predanju novom idealu čovjeka i njegove pobjede nalazi se naša anti-sudbina, misli Malraux u svom bogatom književnom razdoblju od avanture i revolucije do povijesne uvjetovanosti ljudskog položaja.

Taj životni nazor mladog studenta istočnih jezika, izražen već u prvim djelima, postat će životni put i neprekidna borbena linija na kojoj se Malraux borio s krutim društvenim strukturama i teškom sudbinom čovjeka. Rijetko se tko tako u svom egzistencijalnom hodu i golemu književnom opusu, punih pedeset godina, susretao s identičnim mislima i u njima nalazio hranu i sadržaj svoga djela i svoga života. Tri misaona iskaza njegova književnog rada — revolucija, mit historije i umjetnost — otkrivaju težinu ljudskog položaja, svu tjeskobu i bijedu povijesti i sudbine; istodobno prkose i jednoj i drugoj, uzdižu na mahove ljudsku moć i snagu, te se na momente sudbina pokazuje u ljudskim rukama. Misaon stvaratelj i pisac, Malraux brižno promatra i prati svoje junake, a opet u njima ne gleda pojedinca i njegovu sudbinu, već u svakom traži i otkriva ljudsku sudbinu.

Već u svojim prvim djelima mladi Malraux pokazuje svoj otpor prema individualnoj zatvorenosti i sputanosti čovjeka. Duhovna kriza Evrope i evropskog intelektualca, o kojoj je rado govorio Paul Valéry, ne uznemiruje Malrauxa. Njemu je jasno da je »odzvoniло« starom Zapadu. Zabrinut je za čovjeka i sklon, u svojoj pobuni protiv sudbine, da mu pomogne i služi. Ali u toj brizi i skrbi, tražeći izlaz i pobjedu, on otkriva ponore tragične svijesti i težinu »kletog udesa«. Kritika mu se stoga istodobno divi i boji ga se. Mauriac ga predstavlja publici: »Evo dječaka koji draži svijet, s bodežom u ruci. Taj dječak je inteligentan.«

**»Ja ne smatram društvo lošim,
ja ga smatram apsurdnim«**

Susrevši se u Aziji s bijedom i glađu, s borbom za opstanak golog života, s izrabljivačkim kolonijalizmom i praznim riječima pjesnika Tagore i buržuja Li Yutanga, Malraux će se oštro oboriti na društvo. Nešto ružno i mrsko prisililo ga je na to. Vrijeme i prostor u kojima je živio otkrivali su mu agoniju tragične revolucije i ljudske nemoći da se odupre tiraniji gladi. Oborio se, stoga, na maćuhinske zakone prirode i tiranske oblike društvenih struktura. Stao je, dakako, na stranu poniženih i gladnih i razgolio tajnu bezobrazne povijesti. Toliko je bila bezobrazna da se iznevjerila najosnovnijim zakonima života. Pričalo se o »duhovnoj slobodi«, govorilo se o »pravu na razvoj ličnosti«, pisalo se o »dostojanstvu čovjeka«, a zaboravljalo se da milijunima nije ni do dostojanstva ni do ličnosti, već samo do zdjelice riže, do golog života koji umire na ulicama, jer su mu uskratili i posljednji zalogaj. Nije stoga čudo što je Azija prijetila pobunom. Krvava borba i smrt bile su vrijednije u očima azijskog »prosjačkog reda«, nego mršavi život i njegova okrutna neimanjština.

U prvom redu pisac, duboko misaon i sokratovski logičan, Malraux se sprema na reportaže iz Azije. Te su reportaže, odnosno roman-reportaže, kako su ih nazvali, najvrednija književna ostvarenja Malrauxova prvog razdoblja. Upoznavši se s azijskom glađu i patnjom, obišavši Indokinu i susrevši poznate borce za oslobođenje azijskih siromaha, Malraux otkriva Evropi pohlepnost njezinih kompanija, izrabljivanje i krađu, bijedu i stradanja azijske djece, gladnu smrt »prosjačkog reda«, otpor i izazov ponesenih boraca i avangarde. *Osvajači* i *Kraljevski put* nose na sebi sve oznake herojstva i predanja, ali i avanture i nihilizma. Onima kojima život ne obećava ništa nije teško umrijeti. U smrti nalaze svoj smisao. Susrećemo se tu doista s čudnom avangardom koja se kosi u svojim nedorečenim težnjama između nihilizma i stvarne revolucionarne borbe za bolje društvo. Garin i Borodin, nosioci ideja, najbolje karakteriziraju Malrauxa na ovom stadiju i unutarnju oprečnost njegovih djela. Uza sve to, Malraux nije zaboravio na svoju osnovnu misao. Dok se *Osvajači* suočavaju s teškom povijesnom situacijom, oni se istodobno bore za anti-sudbinu. Njegova avantura i borba izazov je sudbini, prevlast ili zaborav; svakako izraz slobode, prkos svome položaju i pokušaj da se promijeni. Redaju se tako junaci u duhu Malrauxove teorije osobnog ostvarenja anti-sudbine u volji i akciji. Svjedok događaja, pripovijedač piše historiju i maštu, reportažu, putopis i socijalni roman, opisuje avan-

turu i revoluciju. Kroz sve se provlači kao osovina temeljna misao anti-sudbine koja postaje integralni dio čovjekove borbe i akcije.

S dubokom vjerom u čovjeka i njegovu pobjedu, Malraux nam predstavlja avanturu i borbu kao izazov sudbini i vremenu. To je prvi medij za oslobođenje, dokaz čovjekove nadmoći i svjedočanstvo da i on može odlučivati o svome životu. To je početna i završna misao koja se nameće Malrauxu u ovom razdoblju. Sloboda čovjeka u volji i činu, ističe on, odražava mogućnost da se zaboravi na smrt koja naš život »pretvara u sudbinu«. Pojam smrti, koji će poslije još jače doći do izražaja, već sada postavlja sudbonosna pitanja. Samo je heroizam kadar, zaključuje Malraux, »osloboditi čovjeka od te tragične neizbježnosti. Kao što će poslije revolucija u *Ljudskoj sudbini* i *Nadi*, tako sada heroizam i avantura postaju uzvišena »dominacija nad smrću«. Kob ljudske sudbine, priznaje Malraux, dana je u tragičnoj spoznaji smrti, zbog toga samo prevlast nad smrću u stanju je osloboditi čovjeka od njegove sudbe. Samo slobodan izbor i svjesno odlaženje u smrt, pridajući joj neki smisao u borbi za bolji život ili anti-sudbinu, oslobađaju Malrauxove junake kompleksa ljudske sudbine kojoj je smrt tragičan završetak. Smrt poprima neki smisao kad se »herojski umire«. Nepobitan zakon života koji »vodi u samoubojstvo« postaje tako savladiv: čovjek daje smisao svojoj akciji, a preko nje i samom sebi.

Apsurdnost i skučenost naše sudbine — s dubokom željom da se nadiđu — Malraux će još jače naglasiti u svojim najzreljim djelima: *Ljudskoj sudbini* i *Nadi*. Tu je našem autoru pošlo za rukom da otkrije i razdobi u nizu povijesnih događaja svu tragiku ljudskog položaja i osuđenost Prometejeve rase. Nošen strujom evolutivnog sazrijevanja i sve uočljivijih poraza ljudskog nastojanja, Malraux se iznova trudi da do kraja upozna ljudsku sudbinu i mogućnost da je čovjek nadiđe. Avantura i borbenost tu su ustupile mjesto pravoj revoluciji i krvavom koštacu na smrt i život s »apsurdnim društvom« i »kletim udesom«. Malrauxova analiza je nesaaglediva. Unutarnja borba čovjeka sa samim sobom, sa svojom zatvorenošću i podlošću, s mrskom smrću i mučnim životnom — prelazi u društvenu borbu, u sukob interesa i ideja, u okrutne pokolje i mučenja. Tom teškom udesu ljudskog roda čovjek suprotstavlja svu snagu svoje volje i akcije, svoje zajedništvo i bratstvo, silno predanje i nadu, spremnost na žrtvu i herojsku borbu za brata-čovjeka i njegovu anti-sudbinu. Na kraju, čini se, sve je uzaludno. Čovjek ne može umaći svome udesu.

Iako autor *Ljudske sudbine* nije riješio u tom vrhunskom djelu sva svoja pitanja niti je pronašao dugo priželjkivani eliksir anti-sudbine, otkrio je u njemu, najjače i najuvjerljivije, svoju viziju čovjeka i njegove sudbe, spoznao je što je u stvari »la condition humaine«.

Uz taj bitni doprinos Malrauxova djela, treba posebno naglasiti društveni značaj *Ljudske sudbine* i *Nade*. Tu su borba i revolucija, u službi čovjeka i društva, potpuno nadomjestile, odnosno istisnule nekadašnji mladenački avanturizam i nihilističko raspoloženje. Zajednički probici, drugarstvo, duh zajedništva, volja i akcija u službi općih interesa, ulažu sve sile kako bi oslobodili čovjeka njegova dvostrukog udesa, povijesnog i rasnog, te učinili da slobodno preraste u svoje anti-biće. Fatum i tragika, među-

tim, otkriva Malraux, kruti i nemilosrdni, povezali su se s besramnim oblicima povijesti, čovjek se sukobio sa samim sobom, s demonskim silama svoga antagonizma, s bratom-čovjekom, sa svojom prirodnom podlošću i izdajom. Malraux ne bježi od sirovih, destruktivnih nagona ljudskog bića. Zato, dok traga za onim što uzdiže čovjeka, za nadsudbinskim snagama koje mu omogućavaju da na mahove zgrabi sudbinu u svoje ruke, da se otme fatumu i tragici, on se ne susteže otvoreno pokazati svu bijedu i kob ljudske rase.

Samoća i otuđenost progoni Malrauxove junake. I heroji gube prevlast nad svojom izdajom. Vješala i stratišta, unutarnje izdaje, bojazni i strah koji seže za cinamidima, razbojstva i atentati, umorstva i pokolji, suprotnosti težnje i djelovanje, egoizam i izrabljivanje, sva bijeda ovoga svijeta, agonija i unutarnje antinomije ljudskog bića — sve je to sada nazočno u *Ljudskoj sudbini* i *Nadi*.

Uza sve to, zatočenik tragične svijesti, Mounierov očajnik s nadom, ne odstupa od svoga pothvata, propinje se i traži anti-sudbinu. Otkrivajući tako čovjeku svu tjeskobu njegova položaja, Malraux mu istodobno otkriva nesalomljivu nadu i vjeru u čovjeka i njegovu pobjedu.

»U bilo kojem čovjeku zanima me ljudska sudbina«

Kineska revolucija iz 1927. godine i španjolski građanski rat, iako su donijeli poraz Malrauxovim šticienicima i samom Malrauxu, u *Ljudskoj sudbini* i *Nadi* otkrivaju više tragiku naše rase nego poraz ljudske borbe i konačni neuspjeh. Kažu da su Hemingway i Malraux podijelili uloge u španjolskom ratu. Dok se američki pisac, svjedok događaja, opredijelio za temu Kome zvono zvonu, francuski književnik, komandant republikanske avijacije, izabrao je Nadu. — Očito, dakle, Malraux se nije predao. Uza svu tragiku i bijedu čovjeka, njegova nada nije splasnula u Ljudskoj sudbini i Nadi. Kruti realizam života našao je tako u tim epohalnim djelima plastična interpretatora u Malrauxovu književnom geniju. Poezija riječi, zgusnutost stila, impresivnost slike, zbiljnost događaja i minuciozna analiza ljudske sudbine kreiraju jedinstvo mučnog života i teške filozofije. Dubok mislilac i pravi umjetnik, naš autor slika i meditira, tumači i nameće teške zaključke; neusiljeno i realistički osvjetljuje fatalnost ljudskog bića, njegovu nemoć i konačni kraj — svemir »tragične svijesti«. Upravo stoga, željan pobjede i prevlasti, Malraux tu ističe heroizam još jače nego u *Osvajačima*. Njegovo je uporište usprkos svemu, u čovjekovoj volji i slobodnom prkosu sudbini. Umorni junaci, redovito, ne mogući umaći jačoj sili, i u *Nadi* i u *Ljudskoj sudbini* umiru u lančanom sustavu, gledajući, kao u Pascalovim *Mislima*, svoju sudbinu u sudbini svojih drugova. U tome je njihova bjeda i veličina: sudbina i anti-sudbina. Slučaj Katowa, kad svojim drugovima dariva svoju porciju smrtonosnog napitka, da im skрати muke, a svoje produži, svjedoči o mogućnosti čovjeka da s prezirom, odnosno s neograničenim predanjem prema bližnjemu, u smrti pobjeđuje svoju sudbinu.

Uvjeren u konačno ništavilo i smrt, u svom svemiru bez Boga, Malraux se ni za što drugo ne bori već za »herojski život« i »široko iskustvo«, koji će omogućiti čovjeku da kroz izazov i borbu osvaja svoju anti-sud-

binu. »Budući da je Bog mrtav«, odgovorio je on njemačkom filozofu, »čovjek se nema čemu drugome nadati već smrti.« U tom smislu Malraux u svojim djelima nema što drugo tražiti već kratkotrajnu prevlast nad »progonom i zaboravom«, slobodu da sam odlučuje u svom životu. Na svoje pitanje: »Što ako nema ni Krista ni Boga?« — nalazi uvijek isti odgovor: čovjek se bori za se i uzda se samo u se. Njegova ga borba, prkos i izazov, pretvaraju u stvaraoca i aktera životne drame. Malrauxova nada računa tako na stalnu borbu i dinamizam; nikada na konačnu pobjedu i smirenu sreću. Malraux se trsi da pronađe neki smisao čovjeka i njegova rada izvan religijskog rješenja. Pod tim aspektom, on se bori za oslobođenje čovjeka ne u smislu raja i počinka, već u smislu vrednovanja i slobodnog izbora. Ne radi se o tome da se »otkloni rad, već da se u njemu nađe smisao svoga bića«.

Veličina čovjeka u njegovoj slobodi povest će Malrauxa k nadi u pobjedu, ali će ga brojni porazi povratiti njegovoj tragičnoj svijesti. Uza svu nadu i povjerenje u volju i akciju, *Ljudska sudbina* i *Nada* gotovo na svakoj stranici svjedoče o fatalnosti ljudske sudbine. Koliko god se čovjek propinjao za prevlasti nad svojom sudbinom i čak u slobodi izbora pobijedio i samu smrt, on se, konačno, ne može oteti tragičnoj spoznaji svoje svijesti da je on »najtragičnija životinja u svemiru«. O tome će pričati *Altenburški orasi*.

Očaj i pesimizam nisu, zato, mimoišli junake Malrauxovih najzreljih djela. Njegov poziv anti-sudbine uputit će ga, međutim, drugim područjima istraživanja i novim spoznajama o čovjeku i njegovoj sudbini.

»Slučaj stvoren od zaborava«

Sputanost ljudske sudbine, tragika života, fatalnost vremena i prostora, prožeti nemiro i brigom nespokojna autora, pojavljuju se i u *Altenburškim orasima*. Avanturist, revolucionar, svjedok i kritičar povijesti sada postaje mislilac koji analizira čovjeka i njegov položaj s filozofskih pozicija i historijske uvjetovanosti. Više od jednog desetljeća bavio se on čovjekom, bio je, kako sam kaže, opsjednut ljudskim pitanjem, ali sada još studioznije razmišlja: »Što je čovjek? Postoji li ikakva misao na kojoj bi se mogao utemeljiti pojam o čovjeku?« — Historijska sudbina čovjeka, njegova ubačenost u prostor i vrijeme tkaju potku toga romana iz drugog velikog rata. Malraux se trudi da pronađe misao na koju bi bilo moguće svesti pojam o čovjeku, da pronađe ideju koja bi ga iscrpno obuhvatila. Odgovor mu izmiče. Unutarnja izoliranost ljudskih bića, istoznačnost njihova rasnoga udesa, historijska nužnost ponovo izbijaju na površinu. Nemoć, osamljenost i smrt, zajednička sudba ništavila, postaju uočljivi čim Malraux počne misliti o čovjeku. U biti nespoznatljiv i neodređen, čovjek samo vidi da je on »slučaj«, »stvoren od zaborava«. Nemoćan pred prolaznošću i omeđen historijskom nužnošću svoje rase, on je zbog svoje svijesti o svemu tome »najtragičnije biće« u prirodi, »jedina životinja koja zna da će umrijeti«. Povijest omamljuje čovjeka, pojedina razdoblja i kulture nalaze svoja rješenja, ali u stvari, prihvaća Malrauxa, čovjek se nalazi pred ništavilom.

Dosljedan, opet, svom pozivu traženja antisudbine, on sada traži nove snage u čovjeku; privlači ga misao koja je kadra da zamrači golemi ponor ništavila i podsjeti čovjeka na njegovu pobjedničku stranu u pustoj svemirskoj neodređenosti. Čovjek, čini se, krije u sebi sposobnost da časom zaboravi na pravu stvarnost. Ponovno se javlja genij nemira i slutnje koji je Malaraux proveo kroz avanturu i revoluciju. Nije li to varka tragične svijesti ili slobodni čin volje i akcije? Za čim je to Malraux tako dugo tragao? Mogli bismo slobodno kazati da je to *sposobnost da osvaja ono što on ne može biti*. Svjestan naime da »svijet nije stvoren po njegovoj mjeri, čovjek bi htio da ga takvim učini« ili bar zamisli. I Malaraux bi htio promijeniti sudbinu čovjeka i svijeta. Međutim, njegovi junaci osvajajući neosvojivo nisu u stanju ovladati svojom sudbinom. Fatalnost naše rase hereditarna je bolest, s oca prelazi na sina. Spoznavši tako bolnu istinu da čovjek nije u stanju promijeniti ljudsku sudbu, Malraux će posegnuti za novim područjima u poslijeratnom periodu. Posvetit će se izučavanju ljudske kulturne baštine i u stvaralačkoj moći ljudskog genija konačno će »otkriti« pravu »anti-sudbinu«.

Poslije rata, Malraux se uglavnom ostavio pripovijesti i romana, ali nije ispustio pero iz ruku. Esejist, esteta, povjesnik umjetnosti, filozof literarnog stila uz svoju političku karijeru prešao je na nova područja svoga rada: na povijesnu i misaonu analizu umjetnosti, kultura i civilizacija. Tu je nanovo pokušao promijeniti ljudsku sudbinu i nadići ponor ništavila u silnoj snazi ljudskog talenta i vremensko-prostornoj sveobuhvatnosti njegova djela. Čovjek misli i slobode ponovno se suprotstavio čovjeku sudbine.

Umjetnost i anti-sudbina

Roman, dakle, kao da ga više ne zanima. *Altenburške orahe* je napisao još za vrijeme rata, pa i od toga mu je Gestapo jedan dio zaplijenio i uništio. Neki se pitaju nije li tome kriv Staljin i njegov pakt s Hitlerom. Nije li taj slučaj uputio Malarauxa konačno de Gaulleu i oduzeo mu nekadašnju nepresušivu inspiraciju socijalnog i misaonog revolucionara? Svakako, autor *Ljudske sudbine* i *Nade* ne voli se više vraćati na stare teme. A sudbonosne su to teme. U njima je Malraux otkrio svoje najautentičnije zanimanje. Iako je svugdje uspio u *Ljudskoj sudbini* bio je najuspjeliji. Mислеći upravo na to epohalno djelo, nagrađeno još 1933. prvom nacionalnom nagradom, Camus je iskreno priznao prilikom Nobelove nagrade: »Žalim da ovo odlikovanje nije prije mene primio Malraux.«

Hoće li autor *Ljudske sudbine* ponovno pristupiti romanu i u slobodnom stilu kroz ponore tragične svijesti i lucidnu vidovitost svestranog talenta rastvoriti tjeskobu našega vremena i lutanja poslijeratnog čovjeka? Čini se da Malraux nije više sklon tome zvanju. Kao da mu je bilo dosta borbe i revolucije. U svom poslijeratnom razdoblju on je potražio smirenje samoga sebe u smirenju čovjeka i njegovih nemirnih pitanja. Očito, u nizu djela je pokušao stišati i oplemeniti ljudske bojazni i strepnje u tajni opće harmonije. Njegova je vruća želja da zbliži i poveže debele naslage ljudskih kultura i civilizacija. Htio bi oplemeniti čovjeka po-

davši mu nesagledivo bogatstvo prošlosti te tako obogatiti svoje vrijeme i novog čovjeka. Stara misao volje i čina u vječnom oslobađanju ljudskoga roda našla je nova područja u ostvarenom aktu ljudskoga genija, kroz duge milenije prošlosti, u duhovnim vrednotama naše rase i njezinoj stvaralačkoj snazi na umjetničkom području sklada i ljepote. Čovjek se tu, svakako, pokazao kao malo gdje nadmoćnijim od prirode i njezinih razornih zakona. Uronuo u to golemo carstvo ljudske veličine i stvaralačkog zamaha, čovjek osjeća jedinstvo sa svijetom i u tome nalazi svoju prevlast nad kratkovjekim sudbinama i nemirnom mišlju u koštacu s prolaznošću i njezinim beskrajnim ništavilom. Umjetnost i kultura dokaz su ljudske nadmoći, znak da je ljudski stvaralački genij iznad vremena i prostora. Tako čovjek nalazi oduška u svojoj spoznaji da on sa svojim djelom pripada redu stvaratelja i nadilazi svoju fatalnu sudbinu. Malraux tu očito, usavršava i nastavlja svoj davno započeti posao i teži da na jedan suptilan način znanstvenika pronađe individualni mir i očuva ljudsku premoć nad skučenom sudbinom u stvaralačkoj moći i potpunij slobodi.

Iako je uvjeren da je čovjek duboko individualan, on je sada staro pobratimstvo iz revolucije zamijenio novim jedinstvom vremensko prostornog niza kultura i civilizacija. Zalazeći sve dublje u tajnu povijesti i socio-individualni biljeg u umjetničkom i misaonom stvaranju, Malraux otkriva tajne dubine ljudskoga duha i nazrijeva njegovo utapanje u zajedničkom djelu ljudskoga genija. Dok stvara, čovjek pretače svoju misao u nešto kvalitetno novo. I jednoga dana kad mu urebta, a to mu uvijek treba, on sebe vidi u svome radu. Prednost je Prometejeva roda da se osmišljuje i otkriva u svome stvaralačkom činu. Pisac kolektivne sudbine i opće problematike, Malraux u bogatom *ljudskom stvaranju vidi anti-sudbinu svakoga čovjeka*. Kako je golema tvorevina ljudskog genija odraz ljudskog jedinstva i mozaik osobne zatvorenosti, u njoj se utapa i istodobno nalazi svoj smisao i zajednica i pojedinac. Stoga, dok naš autor traga za prostorno vremenskim jedinstvom kultura i civilizacija, jedinstvom u ljudskom stvaralačkom geniju, taj jedinstveni poznavatelj kulturne historije svijeta koji pokušava i uspijeva uzdići se nad cjelinu povijesti i znalački je promatrati kao da on ne pripada nijednom razdoblju, a opet da su sva njegova, priznaje da se u tom nesagledivom hramu ljudskog duha i njegova stvaralačkog zamaha sva povijest i kultura, kao i njihovi tvorci, rastaču u neslućeni mozaik individualnog i zatvorenog, da je zapravo jedinstvo prividno, a raznolikost stvarnost. Kao što ljudi u *Ljudskoj sudbini*, uza svu svoju žeđ za jedinstvom i zajedništvom, ostaju dužnici samoće i zatvorenosti tako i čitave kulture i civilizacije, uza sav privid vječnog jedinstva, ostaju zatvorene u se, samo se nasljeđuju bez jače unutarnje simbioze. Pa ipak u toj cjelini i osebnosti, čovjek nalazi sebe, svoj genij i svoju stvaralačku moć. Tu je upravo onaj medij za kojim je naš autor tragao. To je kadro da oslobodi čovjeka od njegove sudbine i poveže ga sa svijetom. Estetika i povijest umjetnosti svjedok su, dakle, ljudske nadmoći i odgovor našoj iskonskoj želji za oslobođenjem. *Umjetnost je, kaže Malraux, ljudska anti-sudbina*.

Nemirni literat prestao se poslije rata baviti literaturom u stilu romana i pripovijesti, ali, vidjeli smo, nije pustio pero iz ruku. O tome nam svje-

doći čitava jedna mala biblioteka prepuna debelih svezaka s područja estetike, povijesti i filozofije umjetnosti. Malraux je od romanopisaca postao esejist i znanstveni radnik. *Imaginarni muzej, Umjetničko stvaranje i Moneta Apsolutuma* — uvode nas u njegovu *Psihologiju umjetnosti*. Uz *Saturna* i *Goyu*, Malraux se upušta u filozofiju umjetnosti i izdaje svoje studije 1951. pod naslovom *Glasovi tišine*; i ponovno jednu seriju *Imaginarnog muzeja* svjetske skulpture u tri studije: *Imaginarni muzej, Od bareljefa do posvećenih špilja i Kršćanski svijet*. 1957. redoviti izdavač Malrauxovih djela, poznati Gallimard, izdaje mu *Metamorfozu bogova*. Sav taj niz djela tvori jedinstveni sloj Malrauxova rada i misli. Kulture i civilizacije, zakoni estetike i povijest umjetnosti postaju opipljivi i prisutni pod perom tog rijetkog poznavatelja kulturne historije i zakona ljudske sudbine. Opširno je to područje; u njemu se očituje silno znanje i iskustvo, bogata memorija, analitički i sintetički osvrt na kulturnu baštinu čovječanstva. Majstorskim stilom i filozofskom refleksijom, ta nam biblioteka priča o veličini ljudskoga duha i sudbinskom značenju čovjekova genija. Akcija i revolucija su tu progovorile kreativnom snagom stvaraoca. To je, primjećuje sada Malraux, u svom iskonskom obliku, jedina mogućnost kadra da oslobodi čovjeka kompleksa tragične sudbine.

Malraux se našao na istom kolosjeku. Sa svojim golemim djelom i širokom problematikom novoga razdoblja, on se ponovno vraća na ista pitanja. Ono što ga je mučilo u prvom razdoblju borbe i revolucije, što će ga poslije povesti historiji i njezinoj sveobuhvatnosti vremena i prostora, ljudskoj uvjetovanosti i slučaju, spoznaji tragike i tjeskobne svijesti — odvelo ga je sada proučavanju kultura i civilizacija, filozofiji golemih tvorevina ljudskoga genija. Ponovno, s istim elanom i vjerom da će pronaći pravo rješenje, oslobodilački eliksir anti-sudbine, autor se latio nepregledna posla i svojski mu se predao.

Lajtmotiv cjelokupnog Malrauxova rada u stvari je pitanje sudbine i anti-sudbine. To je hamletovska, često donkijhotovska, borba protiv onoga što jesmo za ono što nismo. I kao što je nekoć avantura i neka vrsta Garinova nihilizma, u Malrauxovim očima, oslobađala čovjeka njegove sudbine, pa zatim Kyjeva solidarnost i revolucionarno bratstvo Katowa, njegovo predanje i heroizam slobode, u svakom slučaju volja i akcija — tako sada umjetnost i njezin smisao postaju »borba protiv sudbine«, ljudska »anti-sudbina«. »Cjelokupna povijest umjetnosti«, tvrdi Malraux u *Psihologiji umjetnosti*, »treba da bude neka vrsta čovjekova oslobođenja.« Ljudski duh u umjetnosti pokazuje svoju autentičnu veličinu, smatra naš autor. Tu on pobjeđuje svijet i postaje Demijurg. Vrhunski pojam slobode tu postiže svoju kulminaciju: čovjek stvara, a ne imitira niti prezentira. Tako u tom složenom i golemom djelu poslijeratnog razdoblja, kako to sam Malraux ističe u *Glasovima tišine*, »radi se u stvari o istom traženju: potaći čovjeka slobode da djeluje protiv čovjeka sudbine«. Umjetnost je u biti slobodni stvaralački akt koji omogućuje čovjeku da »ne bude samo slučajnost u svemiru«.

»Svaki je čovjek luđak...«

Djelo Andréa Malrauxa je, bez sumnje, složeno. Ono na sebi odražava misli i ideje, sukobe i lomove više generacija. »Načeta svijest« i ljudska tragika progovaraju otvoreno, zbiljski, o ljudskoj sudbini. Sva bojazan i nade okreću se prema čovjeku i u njemu gledaju sad sputanost i bijedu, sad aktera i gospodara svoje sudbine. Opsežno i slojevito, to je djelo svjedočanstvo o čitavom jednom razdoblju ljudskih previranja i traženja, zaključak krutog umovanja, sinteza umjetničkog stvaranja i historijska analiza misli i života. Ono što je vječno mučilo čovjeka i što ga još i danas muči — pitanje: Koliko je čovjek gospodar svoje sudbine? — proučavano je na dugo i široko u Malrauxovu djelu. Romantično u svojim avanturama, sudbonosno i mučno u analizi ljudske svijesti i sudbine, krvavo i pesimistično u revolucionarnim borbama, misaono i na mahove fatalno u spoznaji ljudskoga udesa, zamorno u mitu historije, epski poneseno kroz povijest i filozofiju umjetnosti, vedro i veselo, opet, u neprestanom traženju i borbi, — ono ponire u apsurd i pretače se ponovno u nesalomljivu volju za životom, u slobodni čin i izazov; iz idejnih okvira tragične svijesti prelazi u životni zanos revolucionarnog pjesnika puna vjere i nade u ljudsku pobjedu, da opet pane u tragične misli hladnog filozofa koji sluti ponore ništavila. Niz je to, dakle, složenih studija prožetih istom mišlju i istim težnjama za prevlašću nad ljudskom sudbinom, ali i istim teškim zaključcima koji odzvanjaju tjeskobom i apsurdom sa svih stranica. Malraux je svjesno otvorio ponore »tragične svijesti« i susreo se s »apsurdnim životom«. Prepun realizma i egzistencijalne trpkosti, nije mimoišao ni metafizičke zakone umovanja i logike. Ipak treba priznati, u duhu marksističke filozofije, praksa mu je otkrivala putove i metode toga rezoniranja i umovanja. On je eksperimentirao, sudjelovao u životnom procesu, pamtio i bilježio, proučavao i služio se podacima. Konačni sud zvuči pesimistično. Malraux ga se ne plaši. On smatra da intelektualno poštenje ne smije zazirati od teških zaključaka i spoznaje o ljudskom položaju.

Ključ za kojim je Malraux tragao, bez sumnje nije tako zlatan kako mu se autor nadao. No, ipak, put koji nas vodi do toga ključa, u svojoj dinamici i nadi, pomaže čovjeku da lakše snosi okvire svoje tragične svijesti i sudbine. Valja posebno spomenuti socijalni biljeg Malrauxovih djela. Istodobno s pitanjem sudbine, Malraux duboko zalazi u socijalna pitanja. Ona su egzistencijalni dio čovjekova bića. Ako je itko uspio tako majstorski povezati sudbinu čovjeka s društvenom problematikom i položajem, to je Malraux uspio u *Ljudskoj sudbini* i *Nadi*.

Opširna tematika s kojom se Malraux susretao silila ga je da postavlja bremenita pitanja i traži složene odgovore. Pred njegovim očima, stoga, miješa se Zlo i Dobro, tragika i nada. I sam središnji problem čovjeka i njegove sudbine — pitanja: Što je čovjek? Gdje su granice njegovih mogućnosti? Što je njegova sudbina? — kroz divovsku borbu predana revolucionara i zakletog neprijatelja ljudske sputanosti — paradoksalno zvuči u mislima mentora Malrauxovih junaka u *Ljudskoj sudbini*: »Svaki je čovjek luđak, ali što je ljudska sudbina ako ne naporan život za ujedinjenje toga luđaka i svemira...?« Nemoćan da to postigne, čovjek je samo osuđen da se bori. Stoga je i Malrauxova borba na mahove

Sizifov posao. On znade da »svaki čovjek sanja da postane Bog«, ali uviđa da je to stara iluzija ljudskog roda. Tragičan i do skrajnosti pripet uz uski okvir svoje rase, čovjek, otkriva Malraux, »može dugo zaravirati život, ali konačno on uvijek od nas učini ono za što smo učinjeni... Trebalo bi da ljudi spoznaju da ne postoji stvarno, da postoje svjetovi misli — s opijumom ili bez njega — gdje je sve isprazno... « Fatalnost i tragika sudbina je čovjeka. »...Trebalo bi šestdeset godina da se postane čovjek, šestdeset godina žrtava, volje i... toliko stvari! A kad taj čovjek postane čovjekom«, zaključuje umni Gisors, posrednik istočne i zapadne misli, »kad u njemu nema ništa dječje ni mladenačko, kad je on, doista, čovjek, ni za što više ne vrijedi već da umre.« — Tu je Malraux zastao. Zatočenik »tragične svijesti« nije uspio osloboditi čovjeka od njegove sudbine. Smrt ga je nadjačala.

Pa ipak Malraux je otkrio u čovjeku unutarnje snage koje su u stanju dati ljudskoj borbi neki smisao. U predanom radu i svjesnoj borbi za svoje ljudsko dostojanstvo, čovjek svladava »apsurdno društvo«, mijenja povijest, a s njom ponešto i svoj udes. »Civilizacija se mijenja«, ističe Malrauxov junak Pei, »kad njezin najbolji dio — poniženje kod roba, rad kod modernog radnika — postane odjednom vrijednost, kad se ne radi više o tome da se umakne poniženju, već da se od njega očekuje spas; da se umakne radu, već da se u njemu nađe svoje smisao.«

Velik pisac i dubok mislilac, Malraux je ostavio snažan dojam na svoje suvremenike. Dužnik starijih generacija, zadužio je nove svojim misaonim analizama i presmionim zaključcima. Samo mu Nietzsche i Kafka ne duguju ništa jer su se prerano rodili. Literatura pak ne može na nj zaboraviti. Podatak, da se prvoga dana, pošto su se pojavili njegovi Antimemoari, u Parizu prodalo više od 40.000 primjeraka, govori o interesu publike za Malrauxovo pisanje. Učitelj brojnih generacija, sočna stila i mučne filozofije, nenadmašiv u očitovanju stvarnog i umjetničkog, akter i pripovjedač, »dovoljno je bilo samo da se pojavi pa da nam se sadašnja literatura učini kao pustinja«.